उपन्यासकार इन्दिरा प्रसाई

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ
पत्रको प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
शीतला काफ्ले
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर
२०६७

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्रा शीतला काफ्लेले **उपन्यासकार इन्दिरा प्रसाई** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८/ /

....

शि.स. दीपकप्रसाद ढकाल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि.कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसकी छात्रा शीतला काफ्लेले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नुभएको **उपन्यासकार इन्दिरा प्रसाई** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. **प्रा. राजेन्द्र सुवेदी** ....
(विभागीय प्रमुख)

२. **शि.स. दीपकप्रसाद ढकाल** ....
(शोध निर्देशक)

३. **प्रा.डा. दयाराम श्रेष्ठ** ....
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०६८/२/१६

कृतज्ञता ज्ञापन

उपन्यासकार इन्दिरा प्रसाई शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु शि.स. **दीपकप्रसाद ढकाल**ज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । आफ्नो व्यस्तताका बीचमा पनि प्रस्तुत शोधविषयमा उपयुक्त किसिमको सल्लाह सुझाव अनि ससाना प्रविधिगत तौरतरिका सम्बन्धी ज्ञान दिएर मार्गनिर्देशन गर्नु भएकोमा उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै मेरो शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गर्ने र बेलाबेलामा आवश्यक सल्लाह एवम् सुझाव प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख एवम् आदरणीय गुरु **प्रा. राजेन्द्र सुवेदीज्यू** प्रति श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक पर्ने सामग्री उपलब्ध गराउनको साथै सामग्री सङ्कलनका लागि बाटोसमेत देखाइदिनु भएकोमा शोधनायिका इन्दिरा प्रसाईप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

पितृस्नेहबाट बञ्चित भएकी मलाई अपार मातृस्नेह प्रदान गरी ज्ञान, इज्जत र प्रतिष्ठाका लागि जीवनमा सदा सङ्घर्ष र परिश्रम गर्नुपर्छ भन्ने नैतिक अर्ती र उपदेश दिंदै आर्थिक र व्यवहारिक समस्यासँग जुधेर अमूल्य श्रम र पसिना खर्ची मेरो अध्ययनलाई यस अवस्थासम्म ल्याइ पुऱ्याउनुहुने मेरी ममतामयी तथा आदर्शवान आमा **जालपादेवी काफ्ले**प्रति आजन्म ऋणी छु । कखरा सिक्नका लागि स्कुलसम्म डोऱ्याउनेदेखि उच्च शिक्षा हासिल गर्ने आजको अवस्थासम्म आइपुग्न मलाई हरपल साथ र सहयोग गर्ने मेरा आदरणीय दाजुहरू **अशोक, वसन्त** र **शरदचन्द्र**ले दिनुभएको प्रेरणा र हौसलालाई म सदा आत्मसात् गर्नेछु । शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय र नेपाली विभागको विभागीय पुस्तकालयका कर्मचारीप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । सन्दर्भसामग्री सूचीका रूपमा रहेका जो जसका कृतिहरूले यो शोध गर्न सहयोग पुऱ्याए ती कृतिका

कृतिकारहरूप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । साथै शोधकार्यका सिलसिलामा आवश्यक सुझाव र सल्लाह दिनुहुने गुरुआमा **शोभा चापागाई (बराल)** प्रति पनि आभारी छु ।

शोधकार्यको चयनदेखि शोधपत्रको अन्तिम स्वरूप तयार पार्दासम्म आइपरेका सामग्री सङ्कलन एवम् शैक्षिक समस्याको समाधान गर्न सहयोग पुऱ्याउने दाजु भीष्म काफ्लेलगायत मेरा प्रिय साथीहरू **लक्ष्मी गुरागाईं, फाल्गुण नेपाल, पुण्य आचार्य** र **देवी न्यौपाने**प्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्रको छोटो, छरितो र यथाशक्य शुद्धसँग टङ्कण गरी सहयोग गर्ने 'जी' कम्प्युटर सेन्टरका **जितेन महर्जन**लाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शैक्षिक सत्र: २०६४/६६

रोल नं. : १२२

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-१-९-६९८-२००२

....

शीतला काफ्ले

स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

विषयसूची

पृष्ठ

परिच्छेद एक

शोध परिचय१-५

१.१	**शोधशीर्षक**	१
१.२	**शोधपत्रको प्रयोजन**	१
१.३	**विषय परिचय**	१
१.४	**समस्याकथन**	१
१.५	**शोधकार्यको उद्देश्य**	२
१.६	**पूर्वकार्यको समीक्षा**	२
१.७	**शोधकार्यको औचित्य**	४
१.८	**शोधकार्यको सीमाङ्कन**	४
१.९	**शोधविधि**	४
१.१०	**शोधपत्रको रूपरेखा**	५

परिच्छेद दुई

उपन्यासको सैद्धान्तिक स्वरूप ६-१८

२.१	**परिचय**	६
२.२	**उपन्यासको परिभाषा**	७
२.३	**उपन्यासका सैद्धान्तिक तत्त्वहरू**	९
२.३.१	**कथावस्तु**	१०
२.३.२	**पात्र**	११
२.३.२.१	**पात्र वर्गीकरणका आधारहरू**	१२
२.३.३	**परिवेश**	१४
२.३.४	**सारवस्तु**	१४
२.३.५	**दृष्टिबिन्दु**	१५
२.३.६	**भाषाशैली**	१६
२.४	**निष्कर्ष**	१८

परिच्छेद तीन

इन्दिरा प्रसाईको उपन्यास यात्राको अध्ययन १९-३२

३.१	**परिचय**	१९
३.२	**चरण विभाजन**	१९

३.२.१ पूर्वार्द्ध चरण २१
३.२.१.१ नारी समस्याको उद्घाटन २२
३.२.१.२ यौन मनोविज्ञानको प्रयोग २३
३.२.१.३ प्रमुख नारी पात्रहरूको कमजोर उपस्थिति २३
३.२.१.४ आत्मिक प्रेममा विश्वास २४
३.२.१.५ राष्ट्रिय परिवेशको चित्रण २४
३.२.१.६ भाषाशैलीमा सरलता २४
३.२.१.७ सामाजिक विषयवस्तुको प्रयोग २६
३.२.२ उत्तरार्द्ध चरण २७
३.२.२.१ सामाजिक यथार्थको चित्रण २७
३.२.२.२ राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय दुबै परिवेशको चित्रण २८
३.२.२.३ प्रमुख नारी पात्रहरूको बलियो उपस्थिति २९
३.२.२.४ प्रतीकको प्रयोग २९
३.२.२.५ लघु उपन्यास लेखन २९
३.२.२.६ भाषा प्रयोगमा विविधता ३०
३.४ निष्कर्ष ३१
परिच्छेद चार
उपन्यासकार इन्दिरा प्रसाई ३३–६१
४.१ परिचय ३३
४.२ विधा तत्त्वका आधारमा प्रसाईका उपन्यासहरूको अध्ययन ३३
४.२.१ 'विश्वामित्र' उपन्यासको अध्ययन ३३
४.२.१.१ कथावस्तु ३४
४.२.१.२ पात्र ३६
४.२.१.३ परिवेश ३९
४.२.१.४ सारवस्तु ३९
४.२.१.५ दृष्टिबिन्दु ४०
४.२.१.६ भाषाशैली ४०
४.२.२ 'रनमाया' उपन्यासको अध्ययन ४१
४.२.२.१ कथावस्तु ४१
४.२.२.२ पात्र ४४
४.२.२.३ परिवेश ४६

४.२.२.४ सारवस्तु ४६
४.२.२.५ दृष्टिबिन्दु ४७
४.२.२.६ भाषाशैली ४७
४.२.३ 'शिखा' उपन्यासको अध्ययन ४८
४.२.३.१ कथावस्तु ४८
४.२.३.२ पात्र ५०
४.२.३.३ परिवेश ५२
४.२.३.४ सारवस्तु ५३
४.२.३.५ दृष्टिबिन्दु ५३
४.२.३.६ भाषाशैली ५३
४.२.४ 'उसको लोग्ने र बिरालो' उपन्यासको अध्ययन ५४
४.२.४.१ कथावस्तु ५५
४.२.४.२ पात्र ५७
४.२.४.३ परिवेश ५९
४.२.४.४ सारवस्तु ५९
४.२.४.५ दृष्टिबिन्दु ५९
४.२.४.६ भाषाशैली ६०
४.२.५ निष्कर्ष ६०
परिच्छेद पाँच
निष्कर्ष ६२–६४
५.१ शोधनिष्कर्ष ६२
५.२ सम्भावित शोध शीर्षकहरू ६४
सन्दर्भग्रन्थसूची ६५–६६

तालिका सूची

पृष्ठ

तालिका नं. १ : विश्वामित्र उपन्यासका मञ्चीय पात्रहरूको प्रवृत्तिगत तालिका ३८

तालिका नं. २ : रनमाया उपन्यासका मञ्चीय पात्रहरूको प्रवृत्तिगत तालिका ४५

तालिका नं. ३ : शिखा उपन्यासका मञ्चीय पात्रहरूको प्रवृत्तिगत तालिका ५१

तालिका नं. ४ : उसको लोग्ने र बिरालो उपन्यासका मञ्चीय पात्रहरुको प्रवृत्तिगत तालिका ५८